

नगर पालिकेतील विविध विभागातील कामांच्या
व्याप्तोवर व प्रजेवर अवलंबित कर्मचारी वर्गाची
रचना.

महाराष्ट्र शासन
नगर विकास विभाग

शासन परिपत्रक क्र. जीईएन-१०८९/७४४/सोआर२३५/८९/नवि. १७

मंत्रालय मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १४ ऑगस्ट १९९०

शासन परिपत्रक

महाराष्ट्र नगरपालिका अधिनियम, १९६५ च्या कलम ४२ अन्वये नगरपालिकांची
कर्तव्ये व जबाबदा-या ठरवण्यात आलेल्या असून करदात्यांना जास्तीत जास्त नागरी
सुविधा उपलब्ध करून देण्याजबाबदारी नगरपालिकांची आहे. तसेच जबाबदा-या पार
पाडण्यासाठी नगरपालिकेने सर्वप्रथम नगरपालिकेच्या उत्पन्नामध्ये वाढ होईल यासाठी
प्रकल्पाने प्रयत्न करणे क्रमप्राप्त ठरते. उत्पन्न वाढीसाठी अनेक सांविधिक मार्ग उपलब्ध
आहेत. तथापि, खाली नमूद केलेली अत्यंत घडत्वाची साधो नगरपालिकेचे उत्पन्न
वाढण्यास विशेष सहाय्यभूत होतात:—

- अ] विशिष्ट अवधोन्तर मालमत्तेच्या दराचे पुनर्विलोकन करणे व वाढ करणे
- आ] नगरपालिकांच्या हद्दीत नवीन निर्माण झालेल्या मालमत्तेवर कर आकारणी
करणे, अनेक नगरपालिकांनी नवीन मालमत्तेवर अनेक वर्षे कर न आकारल्याचे
शासनाच्या निदर्शनास आले आहे.
- इ] जकात दराच्या दराचे पुनर्विलोकन करून वाढ करणे आणि अनुषंग वस्तू व
दाव्यांचा नव्याने समावेश करणे. जकात नाज्याच्या कायद्यावर कडक
नियंत्रण ठेवून हद्दीत येणा-या सर्व वस्तुंवर घडित दरांनुसार कर वसूली
केली जाते, याकडे वेळोवेळी अद्यानक तपासण्या करून संपूर्ण नियंत्रण ठेवणे.
- ई] रिकाम्या जमिनीवर कर आकारणे.
- उ] पाणीपट्टी व सुधार कर आकारणे व वेळोवेळी पुनर्विलोकन करणे.
- ऊ] इतर अनुषंग कर प्रस्तावने व वसूली करणे.
- ए] शॉपिंग सेंटर, नाट्यगृहे इत्यादि अनेक गोष्टी प्रस्थापित करून उत्पन्नात वाढ
करणे.

नगरपालिकांची आर्थिक स्थिती वरील प्रयत्नांमुळे सुधारल्यास करदात्यांना नागरी
सुविधा उपलब्ध करून देणे सोयीचे व शक्य होते.

२. नगरपालिकांची कर्तव्ये व जबाबदा-या पार पाडण्यासाठी नगरपालिकांना
सक्षम व योग्य प्रमाणात अधिकारी/कर्मचारीवर्ग उपलब्ध असणे आवश्यक आहे. परंतु
उत्पन्नामध्ये वाढ न करता मोठ्या प्रमाणात कर्मचारी नेमण्याने आस्थापनेवरील
खर्च मोठ्या प्रमाणात वाढून करदात्यांना नागरी सुविधा उपलब्ध करून देणे शक्य
होत नाही. तसेच, गरजेनुसार आणि कामाच्या व्याप्तोवर अवलंबित अत्यंत
आवश्यक कर्मचारी नेमणी ही देखिल नगरपालिकेची जबाबदारी ठरते. नगरपालिकांची
कर्तव्ये व जबाबदा-या लक्षात घेऊन व नगरपालिकांची करदात्यांच्या व्याप्तोतील
जबाबदारी लक्षात घेऊन शासनाने या बाबत आस्थापनेवरील खर्चाची अर्वादा
उत्पन्नाच्या ४२% खाली निश्चित केलेली आहे. कर्मचा-यांच्या वेतनामध्ये वार्षिक
वेतनवाढ किंवा वेतनप्रेणीतील सुधारणा यामुळे आस्थापनेवरील खर्च वाढतो. वेतन-

श्रेणीतील तुधारणा होी सर्वसाधारणपणे, अस्तित्वात असलेली यदाकाही वेळा केलेल्या वेतनश्रेण्या यांच्यावर आधारित असते. याचाच अर्थ असतो की, आवासात, येत असलेली वस्तू, इत्यादींच्या किंमतीमध्ये वाढ झालेली असते. त्यामुळे नगरपालिकांनी निवृत्ती केलेल्या कराव्दारे होणा-या उत्पन्नात वाढ क्रमप्राप्त असून ती नगरपालिकांना वेतनश्रेणीच्या तुधारणेमुळे व इतर कारणांमुळे होणा-या आस्थापनेवर लागू पडणारे खर्च हा वर नमूद केलेल्या प्रमाणे उत्पन्नात होणा-या वाढीमुळे नगरपालिकांना भागाने सहज शक्य होईल.

३. असे निदर्शनास आले आहे की, राज्यातील नगरपालिकांमध्ये कर्मचा-यां या पदांच्या व त्यांच्या संख्येबाबत एकसूत्रीयणा आढळून येत नाही. परिणामी वैयक्तिक नगरपालिकांची मागणी व त्यांची आर्थिक परिस्थिती ह्यांची लागड घालून, पद-निर्मितीच्या प्रस्तावावर निर्णय घेण्यात येत असत व काही पदे तात्पुरत्या स्वरूपात निर्माण करण्यात येत असत. त्याचप्रमाणे कोणतेही निकष न लावता व भरतीची विहित कार्यपद्धती न अवलंबिता रोजंदारी कर्मचारी नेमण्याची प्रवृत्ती वाढीला लागली आहे. अशा रोजंदारीवर काम करणा-या कर्मचा-यांना काही काळानंतर नगरपालिकांच्या आस्थापनेवर समाविष्ट करण्यात यावे म्हणून कलह व आंदोलने निर्माण होतात. अशात-हेच्या रतदर्थ प्रथा पद करण्याच्या दृष्टीने आणि नगरपालिकांना त्यांच्या विविध विभागातील कामाची व्याप्ती लक्षात घेऊन सर्वसाधारणपणे किती कर्मचारी असावेत, याबाबत तखोल अभ्यास करून तोबतच्या परिमिद - "अ" मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे विविध विभागातील कर्मचारीवर्ग रचना तयार करण्यात आलेली आहे. अशात-हेने तयार केलेल्या कर्मचारीवर्ग रचनेला वास्तविक तात्त्विक संगती दिलेली असून, त्या रचनेप्रमाणे अजुने पदांची संख्या ही काल संख्या निर्देशित करण्यात आलेली आहे. प्रत्येक नगरपालिकेच्या विविध विभागातील कामाची व्याप्ती लक्षात घेऊनच रचनेत दर्शविलेला कर्मचारीवर्ग आवश्यक आहे किंवा नसे, हे प्रत्येक नगरपालिकेने प्रथम तपासावयाचे आहे. याप्रमाणे परिशीलन केल्यानंतर अतिरिक्त पदे अनुज्ञेय असल्यास त्याबाबत आवश्यक प्रस्ताव संपूर्ण सार्थनासह उपसंचालक, नगरपालिका प्रशासन, मुंबई यांच्याकडे पाठवावेत. असे प्रस्ताव पाठविताना नगरपालिकेतील इतर विभागांमध्ये असलेली पदे रचनेत दर्शविल्यापेक्षा जास्त आहेत किंवा नसे, याचाही परामर्श घेऊन त्याहीबाबत प्रस्तावांमध्ये स्पष्ट उल्लेख असावा. नगरपालिकांसाठी तयार केलेल्या कर्मचारीवर्ग रचनेच्या संदर्भात पाठविलेल्या प्रस्तावाचा विचार खाली नमूद केलेल्या अटीच्या अधीन राहूनच केला जाईल, याची सर्व नगरपालिकांनी कृपया नोंद घ्यावयाची आहे :-

अ) ही कर्मचारी वर्ग रचना केवळ मार्गदर्शक स्वरूपाची असून सदर रचना नगरपालिकांमधील कर्मचारी वर्ग मंजूर होऊन "विमान पातळी" म्हणून स्विकारण्यात येऊ नये. आवश्यक अतिरिक्त कर्मचारी वर्ग प्रकरणाविषय नगरपालिकांचा कार्यभार, त्यांची आर्थिक परिस्थिती व इतर आवश्यक बाबींचा आढावा घेऊन प्रत्यक्षात मंजूर करण्यात येईल.

आ) विमान कर्मचारी वर्गावरील खर्च नगरपालिकांच्या उत्पन्नांच्या १२% या विहित मर्यादित झाला असले किंवा प्रस्तावित अतिरिक्त पदांवरील खर्च लक्षात घेऊन तेवढा होण्याची शक्यता असले तर जादा कर्मचारी वर्ग मंजूर होऊ नये.

इ] मंजूर कर्मचारी वर्ग पदांच्या १० % पेक्षा अधिक पदे रवाना राहिल्या नसून म्हणून [लिच्छ रिझर्व्ह] ठेवण्यात येऊ नयेत. अशा मंजूर कर्मचारी वर्गाच्या पदे फक्त कॉन्झर्व्हन्सी विभाग, अग्निशमन विभाग आणि जलनिःसारण विभाग या विभागापुरतीच मर्यादित असावीत.

ई] नगरपालिकांच्या वैयक्तिक व सार्वजनिक आरोग्य विभाग आणि पाणीपुरवठा व जलनिःसारण विभाग या विभागांच्या कर्मचारी वर्गाच्या बाबतीत आदर्श कर्मचारी वर्ग रचनेचा सध्याचा अंदाज ठरवावा येऊ नये. या विभागासाठी आवश्यक असलेला कर्मचारी वर्गाच्या प्रस्ताव सार्वजनिक आरोग्य विभाग आणि शासनाने इतर संबंधित विभाग यांच्याशी सल्लामसलत करून मंजूर करण्यात येतील.

४. शासन अशाही सूचना देत आहे की, नगरपालिकेच्या विविध विभागातील अस्तित्वात असलेल्या कर्मचा-यांची संख्या रचनेप्रमाणे अनुषंग असलेल्या मर्यादा संख्येपेक्षा जास्त असल्यास अशा जास्त संख्येने नेमलेल्या कर्मचा-यांच्या नियुक्तीचा जादा नियुक्तीचा [एक्सेस एम्प्लॉयमेंट] असे मानण्यात येईल.

५. सोबत जोडलेल्या रचनेतील कर्मचारी वर्ग हा मार्गदर्शक स्वरूपात असून, रचनेप्रमाणे अनुषंग कर्मचारी पदांना मंजुरी समजण्यात येऊ नये, असे नगरपालिकांच्या विषयकसून निदर्शनास आणण्यात येत आहे.

अ. पा. शहाणे

[अ. पा. शहाणे]

महाराष्ट्र शासनाने अवर सचिव.

प्रति,

- १] मुख्याधिकारी, सर्व नगरपालिका
- २] सर्व जिल्हाधिकारी [प्रत्येकी ३ प्रती]
- ३] सर्व विभागीय आयुक्त तथा प्रादेशिक तालुक नगरपालिका प्रशासन [प्रत्येकी ३ प्रती]
- ४] तालुक, नगरपालिका प्रशासन तालुकनालय, मुंबई [५ प्रती]
- ५] सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ६] वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ७] कार्यासन नवि-१५, १६, १७, १८ व १९ नगर विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ८] कार्यासन नवि-१४, [निवड कार्यासाठी]

नगरपालिका आस्थापनेद्वारेले विविध विकासकामांचे
कर्माचारी कार्यरचना

पदनाम	पदसंख्या		
	अ-वर्ग	ब-वर्ग	क-वर्ग
१.	२.	३.	४.

[१]

शहर सफाई विभाग

आरोग्य अधिकारी	१	१	-
वरीष्ठ स्वच्छता निरीक्षक	१	-	-
स्वच्छता निरीक्षक	२० हजार लोकसंख्याला		
मुकादम	४ वॉर्डसाठी	१	
गोलीपक [आस्थापना]	प्रत्येक १५० कर्मचाऱ्यांकरिता	-१	
लायसन्स फी गोलीपक	१	१	-
[मार्केट इन्स्पेक्टर]			
रस्ता सफाई कामगार		३,००० चौ.मी.ला-१	
[झाडूकामगार]			
संडोस सफाई कामगार			
[बेहतर]			

गटार सफाई कामगार
इतर सफाई कामगार
भाजी मार्केट
[धान्य मार्केट]
कंपास्ट खत

समांतराचे काम पूर्ण झालेल्या ठिकाणी
वार्षिकेने स्वच्छतागृहासाठी ५० लोडला
१ बेहतर
३०० मीटरला - १ कामगार
६ ४ २
जेथे मार्केट सुविधा आहे त्या ठिकाणी
१[एक] सफाई कामगार
७५ लोडसाठी १ मजूर [प्रत्येक मजूर
१०x४x३ फूट

कत्तलखाना/मटन मार्केट ..... ज्या ठिकाणी हो. खुविद्या उदलतय आहे असा
मार्केटसाठी १ कामगार.

औषध फवारणी यंत्रणा ..... ४ वाडिसाठी १ कामगार.

उंदोर पंपजरे पुरवणे व ..... १० वाडिसाठी एक कामगार.

जनावरे उपद्रव

कोंडवाडा ..... १ कोंडवाड्यासाठी १ कामगार.

टीप :- एकूण मजूर आस्थापनेवर ५ टक्के आंतरास्त पदे रजा राखीव

[२] कार्यालयीन आस्थापना

प्रशासकीय अधिकारी/प्रमुख लोपक १

वरिष्ठ लोपक २

कनिष्ठ लोपक -

सभा कामकाज ५

कार्यालयीन कामकाज १

आवक/जावक १

मुख्याधिकारी १

एकूण ४

टॅक्लेखक २

हवालदार/नाईक ..... १ हवालदार १ नाईक ..... १ नाईक

शिपाई -

सभापती ५

कार्यालयीन कामकाज २

टपाल १

एकूण ६

१. २ [अ-वर्ग] ३ [अ-वर्ग]

दूरध्वनी चालक [टेलिफोन ऑपरेटर]

[फक्त पी.बी.एक्स. करीत] २

रखवाल्दार २

लेखा कक्ष

अंतर्गत लेखा परीक्षक १

सहाय्यक अंतर्गत लेखा परीक्षक १

लेखापाल [अकौन्टन्ट] १

सहाय्यक लेखापाल १

रोखपाल [कौन्सलर] २

लेखा परीक्षक ग्लोपक [ऑडिट क्लार्क] ४

लेखा ग्लोपक ३

गिषाई २

[३] निमलकत व्यवस्था विभाग

निमलकत व्यवस्थापक १

निमलकत ग्लोपक २

[४] कर वसुली विभाग

कर अधीक्षक १

सहाय्यक कर अधीक्षक १

कर निरीक्षक १

कर वसुली ग्लोपक ३

गिषाई ३

मार्केट वसुली ग्लोपक -

प्रत्येकी १,००० निमलकतीस १ ग्लोपक, १ गिषाई.

दरवर्षी पांच लाख वसुलीसाठी १ लिपिक

[५] जकात आस्थापना विभाग

जकात अधीक्षक	१	१	-
सहाय्यक जकात अधीक्षक	१	-	-
जकात निरीक्षक	३	३	१
जकात तपासनी	३	३	१
जकात गिलोपक	१] पूर्ण काम असलेल्या प्रत्येक नाक्यासाठी ३ गिलोपक, ३ शिपाई		
जकात शिपाई	२] इतर नाक्यासाठी २ गिलोपक, २ शिपाई		
मध्यवर्ती गोदाम	१ गिलोपक : ज्या ठिकाणी मध्यवर्ती गोदामाची सुविधा १ शिपाई १ रखवालदार उपलब्ध असेल त्या ठिकाणी फक्त [प्रत्येक पाळीसाठी]		

कार्यालयीन आस्थापना [जकात]

गिलोपक	२	१
शिपाई	१	-

टीप:- नाक्यावरलेल कर्मचा-यांच्या आस्थापनेवर ५ टक्के ओतोरक्त जागा रजा राखीव

[६] वाचनालय विभाग

नगरपालिकेकडे व्यवस्था असल्यास

१] ५,००० पर्यंत पुस्तकांसाठी स्वतंत्र आस्थापनेची आवश्यकता नाही.

२] ५,००१ ते १०,००० पुस्तकांपर्यंत १-ग्रंथपाल, १-गिलोपक, १-शिपाई

३] १०,००१ ते ३०,००० पुस्तकांपर्यंत १-ग्रंथपाल, १-सहाय्यग्रंथपाल, १-गिलोपक, १-शिपाई

४] ३०,००० पुस्तकापेक्षा जास्त १-ग्रंथपाल, २-सहाय्यग्रंथपाल, १-गिलोपक, १-शिपाई

रखवालदार [स्वतंत्र इमारत असल्यास]

[७]

उद्यान विभाग

उद्यान अधीक्षक	१	१	-
मुख्य माली	१	१	-
माली	प्रत्येक उद्यानासाठी १ माली, २ मजूर, उद्यान २० गुंथापेक्षा जास्त		
मजूर	असल्यास प्रत्येक २० गुंथासाठी १ माली, २ मजूर.		
रखवालदार [प्रत्येक उद्यानासाठी]	१	१	१

[८] विदाबत्ती [स्ट्रीट लाईट] विभाग

वीज तंत्री			
विद्युत तंत्री [इलेक्ट्रिक विभाग]	१	१	-
स्टोअर किपर	१	१	-
वायरमन/मजूर	प्रत्येक ५०० पोल [ज्यावर विद्युत फिटिंग्स लावली आहेत असे] साठी १ वायरमन, २ मजूर.		

[९] वाहन व्यवहार विभाग.

अग्निशमन अधिकारी	१	-	-
सहायक अग्निशमन अधिकारी	१	१	-
लिडींग फायरमन	३	-	-
वाहन चालक-एक वाहनासाठी	३	३	२
सहायक फायरमन -"-	१२	१	४
दूरवनी सहायक	३	३	-
संणवाहिनी/अववाहिनी	३	३	२
[एक वाहनासाठी] वाहनचालक			
सफाई वगैरे-एक वाहनासाठी			
वाहन चालक	१	१	१
मजूर	६	६	६

प्रशासकीय वाहने व इतर वाहने - प्रत्येक वाहनासाठी १ वाहने वाहन

टीप:- १] संपूर्ण वाहन चालक आस्थापनेवर ५ टक्के इतकी ओभरसाय
पदे रजा राखीव

२] सहादे वाहन २ पाळीमध्ये वापरात असल्यास पदानाईत
ते स्वतंत्र वाहन समजावे.

[१०] बांधकाम विभाग

नगर अभियंता	१	-	-
उप अभियंता/सहाय्यक अभियंता	१	१	-
ओव्हरसीअर-१० वॉर्डसाठी	१	१५ वॉर्ड १	संपूर्ण १
सब ओव्हरसीअर -"-	१	१	नगर १
मिस्त्री -"-	१	-"- १	१
मुकादम -"-	१	१	१
गवंडी -"-	१	१	१
मजूर -"-	२०	२०	५
रोड रोलर चालक-१ वाहनासाठी	१	१	१
डंपर चालक -"-	१	१	१
आलेखक [ट्रेसर]	१	१	-
अ-वर्ग नगरपालिकेमध्ये नगर अभियंता-उप अभियंता संवर्गतील			
अ-वर्ग नगरपालिकेमध्ये नगर अभियंता-कार्यकारी अभियंता संवर्गतील			
लिपिक [मस्टर]	१	१	-
अनुरेखक [ड्राफ्ट्समन]	१	१	१
लिपिक तथा टंकलेखक	१	१	-
कार्यालय अधीक्षक	१	-	-
वरिष्ठ लिपिक	१	१	-
लिपिक	१०	६	३
स्टोअर किप्रर	१	१	-
रखवालदार	१	१	-

[११] नगररचना विभाग

नगररचनाकार

१ [टी.पी.]

२ [प.टी.पी.]

१ २ [अ-वर्ग] ३ [अ-वर्ग]

रचना सहायक तथा
 गैबलडिंग इन्स्पेक्टर १० वाडसिठाडी १ २५ वाडसिठाडी
 गैलपिक २
 गैशपाई १

[१२] ऑभलेख/साधन जन्म-मृत्यु नोंदणी विभाग

ऑभलेख कक्ष [रेकॉर्ड]

वरिष्ठ गैलपिक	१	१	-
कॉनष्ठ गैलपिक	१	१	१
नक्कल कारकून	१	१	१
गैशपाई	१	१	१

साधन सामुग्री [स्टोअर्स]

वरिष्ठ गैलपिक	१	१	-
कॉनष्ठ गैलपिक	१	१	१
गैशपाई	१	१	-

जन्म-मृत्यु नोंदणी

वरिष्ठ गैलपिक	१	१	१
कोर्ट ड्युटी क्लार्क	१	१	-
कामगार कल्याण अधिकारी	१	-	-
गैलपिक	१	-	-

[१३] वैद्यकीय सुविधा विभाग

कुटीर सभालय [३० खाटोचे]

वैद्यकीय अधिकारी वर्ग-१	: - १
वैद्यकीय अधिकारी वर्ग-२	: - २ किंवा ३
पॅरामेडिकल	: - ७
गैसिटर	: - १

मिश्रक [कंपौंडर]	- २
प्रयोगशाला तंत्रज्ञ	- १
क्षीकरण तंत्रज्ञ	- १
वॉर्ड बॉय/दाई	- ४
प्रयोगशाला सहाय्यक	- १
क्षीकरण सहाय्यक	- १
वाहन चालक [स्वतंत्र वाहन असल्यास]	- १

युनीट

वैद्यकीय अधिकारी वर्ग-२	- १
वैद्यकीय अधिकारी वर्ग-३	- १
सहाय्यक नर्स मीडवाईफ	- १
मिश्रक [कंपौंडर]	- १
चतुर्थश्रेणी कर्मचारी	- १

प्राथमिक आरोग्य केंद्र

वैद्यकीय अधिकारी	- १
ग्रामोप कुटुंब कल्याण अधिकारी	- १
नर्स मीडवाईफ	- १
सहाय्यक नर्स मीडवाईफ	- १
पॉरचारका [स्टाफ नर्स]	- २
मिश्रक [कंपौंडर]	- १
चतुर्थ श्रेणी कर्मचारी	- ४
स्वच्छता निरीक्षक	- १
वाहन चालक [वाहन असल्यास]	- १

१४] पाणी पुरवठा विभाग

- टीप:- १] पाणी पुरवठा योजनेसाठी स्थानिक पोरस्थतीनुसार पॅरसुर अभियांत्रिकी विभागाचे सल्ल्याने पदांनिर्भरती प्रस्तावांचा विचार करावा.
- २] स्थानिक पोरस्थतीनुसार वरील पदांमध्ये फेरबदल शासनाच्या मान्यतेने करता येईल.